

Ma tõstan klaasi vene rahva terviseks: sotskolonialismi diskursiivsed alustalad¹

Epp Annus

Ajakirja Methis käesolev erinumber on pühendatud kultuurilistele arengutele eestikeelses Eesti NSVs² ning nende seostele Moskva keskvõimuga. Autorid ei kõnele seekord küüditamistest, vangistustest, mahalaskmistest ega ka mitte võimutruu nomenklatuuri kujunemisest ja selle sisemisest dünaamikast. Pigem on siinse erinumbri huviobjektiks Nõukogude Eesti kui võimalikkuste sfäär, mille kujunemisel, muutumisel ja sisemisel dünaamikal oli oluline roll Moskva konkreetsetel juhistel ja ettekirjutistel, aga ka laiemalt NSV Liidu ideoloogilises keskuses ringlevatel diskursustel. Erinumbri artiklid tegelevad ajastu konkreetsete kultuurinähtustega, sissejuhatuses püüan seda teemat raamida postkoloniaalsete uuringute perspektiivist ja välja tuua nõukogude võimumaatriksi sotskoloniaalsed aspektid.

Küllap on õigus Luule Epneril, kes käesolevas Methise erinumbris osutab sotskolonialismi uuringute valdkonnas toimunud paradigmanihkele:³ postkolonialistlike uuringute raamistiku ja (post)nõukogude ainese ühendusest väljakasvanud käsitlused on nõukogude-uuringutes omandamas normaalparadigma staatust. Paradigmanihkest annab tunnistust viimaste aastate vastavateemaliste raamatute laviin (Annus 2018; Kalnačs 2016a; Kivelson and Suny 2017; Şandru, Kołodziejczyk 2016; Smola, Uffelmann 2016; Tlostanova 2017, 2018); teiselt poolt aga ka mitmete postkolonialismi-teemaliste kogumike ilmumine (või peatne ilmumine), milles sotskolonialism kuulub enesestmõistetavalt laiemasse (post)koloniaalsetesse probleemidevõrgustikku (Albrecht [ilmumas], Göttsche jt 2017, Schorkowitz jt [ilmumas]).⁴ Olgu siinkohal edasise mõistmise hõlbustamiseks selgitatud teemasse puutuvat terminikasutust: *kolonialism* on rahvuse või ethnose allutamine teise, kultuuriliselt ja keeleliselt erineva rahvuse või mitmerahvuselise poliitilise jõu poolt. *Sotskolonialism*

---

1 Teksti valmimist on toetanud Eesti Haridus- ja Teadusministeerium (PUT1218 „Rahvuse intiimsus ja kultuuri kujutluspildid: kodu ja kultuur hilisnõukogude Eestis“ ja IUT22-2 „Kirjanduse formaalsed ja informaaalsed võrgustikud“) ning Euroopa Liidu Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu Eesti-uuringute Tippkeskus.

2 Vabandades tuleb mõnda, et käsitlusest jääb kõrvale Eesti NSV venekeelne kogukond ja venekeelne kultuur.

3 Luule Epner küll sotskolonialismi terminit ei kasuta, vaid kõneleb postkoloniaalsete uuringute suurenenud huvist Ida- ja Kesk-Euroopa riikide vastu.

4 Tasub lisada, et veelgi selgemat tunnistust paradigmanihkest annavad trükisõnas fikseerimata muutused: sotskolonialismi teema on leidnud nüüdseks koha kraadiõppe programmides, konverentsidel sel teemal esinedes on tagasiside valdavalt positiivne, teadusüritusi, kuhu see teema on oodatud, on tekkinud oluliselt rohkem kui mõned aastad tagasi. Muidugi on nõukogude-uuringud lai valdkond, kus on kasutusel hulk väga erinevaid lähenemisi – normaalparadigma all ei pea ma silmas mitte ühte keskset valdkonnas omaksvõetud lähenemist, vaid lähenemist, mida peetakse õigustatuks ja millel on oma kindel roll nõukogude-uuringute väljal.

on kolonialismi vorm, kus koloniaalsed strateegiad on lahutatud kommunistliku ühiskonna ülesehitamise püüdest.⁵ Sotskolonialismi uuringud on osa laiemast postkolonialismi uuringute sfäärist.⁶ Koloniaalsituatsioonis kehtestab koloniseeriv poliitiline jõud poliitilise, majandusliku ja kultuurilise alluvussuhte: olulised otsused võetakse vastu eemalasuvas keskses, ilma et tingimata silmas peetaks ääremaade huvisid. Ääremaade kultuuri senine areng lõigatakse läbi – kiusatus on rääkida kultuuri katkestusest, kuigi uue poliitilis-kultuurilise situatsiooni kehtestamine toimub järk-järgult. Ümber kirjutatakse senine ajalookäsitlus,⁷ „valed“ hääled surutakse maha, püütakse kehtestada narratiivne blokeering ja ennetada vastupanu sündi. Väga oluline roll on haridussüsteemi ümberhäälestamisel: vahetatakse välja võimalikult suur osa õpetajaskonnast, kehtestatakse uued õppeprogrammid, kirjutatakse uued õpikud, käibelt eemaldatakse massiivne hulk potentsiaalset ohtlikku kirjavara. Majanduslikult poolelt katkestatakse ajalooliselt väljakujunenud kaubandussuhted, kaubavahetus suunatakse keskuse kaudu, majandus reorganiseeritakse (ei eestlased ega lätlased polnud liigselt vaimustunud nõukogudeaegsest intensiivsest üle-industrialiseerimisest). Võimuvahetusele järgneb sageli ulatuslik sisseränne, sealjuures ei huvitu valdav osa uusasukatest kohalikust kultuurist ning identifitseerib ennast keskuse kaudu. Võimule seatakse keskusetruu kohalik eliit, kes on sunnitud balansseerima ühelt poolt keskuse direktiivide ja teiselt poolt kohaliku kultuurisituatsiooni vajaduste vahel; eliidi tegevust suunab ja motiveerib hulk vastuokslikke impulsse: nõue keskusele aru anda ja selle direktiive täita, hirm oma positsiooni säilitamise pärast, soov seista kohalike huvide eest, soov teha karjääri. Kui koloniaalne võimumaatriks on kehtestatud ning ühiskonnas on võimaliku ja lubatava piirid paika seatud, siis võib keskuse kontroll ääremaade üle varieeruda minimaalse ja totaalse vahelisel üsna laial skaalal. Sealjuures, kui süsteem seda vähegi võimaldab, hakkab ühiskonna ärksamas osas tööle piiride ja võimalikkuste kompimise ja laiendamise, selle vastureaktsioonina ka perioodiline taaskitsendamise protsess.⁸ Koloniaalsituatsiooniga kaasneb nii osaline kohanemine kui ka (avalik või varjatud) vastupanu, Robert Youngi sõnusti, „antikolonialism on sama vana kui kolonialism“ (Young 2001: 6). Samal ajal

---

5 Terminit *sotskolonialism* ei saa inglise keelde tõlkida, inglise keeles on selle vastena kasutusel *Soviet colonialism*.

6 Pangem tähele, et sestap saab sotskolonialismist ja sotskolonialismi uuringutest kõnelda ka laiema postkoloniaalsete uuringute mõistevälja terminitega: postkoloniaalsed uuringud sisaldavad ka sotskolonialismi uuringuid. Ka siinses kirjutises on vahel räägitud postkolonialismist.

7 Ajaloo ümberkirjutuse vajadus tõstatati Eesti NSVs juba 1945. aasta jaanuaris (Sarapik 2015). Siin on taustaks põnev lugeda David Brandenbergeri ülevaadet sõja ajal kestnud diskussioonidest „õige“ ajalookirjutuse ümber NSV Liidus (Brandenberger 2001).

8 Põhjaliku sissejuhatuse sellesse teemasse leiab raamatust „Soviet Postcolonial Studies: A View from the Western Borderlands“ (Annus 2018).

on koloniaalühiskonnale omane inertsus – kui kord koloniaalne võimumaatriks on kehtestatud, siis ajapikku hakatakse seda valdava osa elanikkonna poolt võtma kui uut normaalsust, millesse võidakse suhtuda kriitiliselt, aga mille raames püütakse leida parim võimalikest eksisteerimisviisidest.

Tasub veelkord rõhutada, et postkolonialistlik lähenemine on eriti asjakohane just ajastu võimalikkuste sfääri määratlemisel – sotskoloniaalne võimumaatriks kehtestas teatava võimalikkuste topograafia, mille siseselt oli vabamatel perioodidel subjektidel üsna palju liikumisruumi tingimisel, et nad püsisid etteantud piirides. Tsenorid, komsomolikomitee, partei, piirivalve, miilits, KGB ja mitmed teised võimuorganid hoolitsesid selle eest, et raamid püsiksid.

Muidugi, suur osa NSV Liidus asetleidnud protsessidest toimus üsna sarnaste reeglite alusel nii keskuses kui ääremaaades, koloniaalsus oli vaid üks nõukogude võimustrateegiate aspektidest. Kultuurinähtuste kontekstis on sealjuures ehk kõige huvitavam aspekt koloniaaldiskursuste ja kohalike kultuuriliste kujutelmade⁹ omavaheline suhestumine, nende suhete järkjärguline muutumine ning uute kultuuripraktikate väljakujunemine sotskoloniaalse võimumaatriksi surve all. Uut maailma mõistmise mudelit püüti kehtestada diskursiivsel teel, võimudiskursust samal ajal muidugi võimuaparaadi materiaalse kohalolekuga kindlustades. Sisesejuhatuseks ongi sobilik uurida, kuidas toimus sotskolonialismi diskursuste kehtestamine Eestis.

Vene rahvas kui juhtiv rahvas

1945. aasta 24. mail toimus Moskvas vastuvõtt Punaarmee väejuhtide auks. Vastuvõtul tõsteti klaase ja lausuti rohkelt kiidusõnu, erilise hoolega kuulati muidugi, keda ja kuidas tervitab suur juht Jossif Stalin. Stalini viimane toost trükiti ära juba järgmise päeva Pravdas ja Izvestjas:

Seltsimehed, lubage mul veel kord, viimast korda, klaasi tõsta.

Ma tahaksin tõsta klaasi meie Nõukogude rahva ja eeskätt vene rahva terviseks. (*Tormilised kestvad kiiduavaldused, hurraa-hüüded.*)

Ma joon eeskätt vene rahva terviseks sellepärast, et ta on kõige väljapaistvam rahvus kõigist Nõukogude Liidu koosseisu kuuluvaist rahvustest.

Ma tõstan klaasi vene rahva terviseks sellepärast, et ta pälvis selles sõjas üldise tunnustuse kui Nõukogude Liidu juhtiv jõud kõigi meie maa rahvaste seas.

---

9 Siinkohal pole võimalik kultuuriliste kujutelmade koostist ja genealoogiat pikemalt avada. Olen seda teemat käsitlenud artiklis „Armastusest: tõerežiimid, kultuurilised kujutelmad ja kehaline ilmakogemus” (Annus 2016a).

Huvitav on jälgida Stalini toosti edasist käekäiku Eesti NSV trükisõnas. Aasta pärast taasavaldatakse toost veidi muudetud kujul Stalini kõnede ja käskkirjade kogumikus (Stalin 1946: 158–159), aga tekst jätkab ringlust ka Eesti NSV ajakirjanduses; veel 1951. aastal räämistab see ajakirjas Nõukogude Kool ilmunud kümneleheküljelist didaktilist kirjutist vene kultuuri õpetamise üle NSV Liidu koolides.

Professor V. N. Bernadski artikkel „Vene kultuuri ajaloo küsimused NSV Liidu ajaloo koolikursuses“ algab ja lõpeb Stalini toosti tsitaadiga. Artikkel ise selgitab pikalt ja üksikasjalikult vene kultuuri üleilmset tähtsust, põhjendades nii nõudmist seada vene kultuuri õpetamine NSV Liidu kooliprogrammides esiplaanile. Bernadski sõnutsi, „Hüüdlause „õppida venelastelt“ kajab maailma kõigis nurkades“ (Bernadski 1951: 167). Siinkohal tasub ära tuua pikema tsitaadi artiklist:

Tutvustades õpilastele vene kultuuri arengut ja vene kultuuri parimaid saavutusi, näitab õpetaja vene teaduse, kunsti ja ühiskondlik-poliitilise mõtte ülemaailmset tähtsust, rõhutab vene õpetlaste prioriteeti teaduse ja tehnika paljudel väga tähtsatel aladel, kõneleb vene kunsti (kirjandus, muusika, teater) mõjust maailmakunstile, vene ühiskondlik-poliitilise mõtte kasvavast tähtsusest. Ajalooõpetaja peab loomulikult pöörama erilist tähelepanu viimasele küsimusele: kui vene teaduse prioriteedist õpilased kuulevad palju juba füüsika-, keemia-, bioloogiatundides ja vene kirjanduse õitsengust ning ülemaailmsest tähtsusest kirjandustundides, millele ajalooõpetaja võib toetuda, siis on vene ühiskondlik-poliitilise mõtte ajaloo küsimused eriti lähedaseks ja tähtsaks alaks ajalooõpetajale. (Bernadski 1951: 167.)

Artikkel lõpeb täpselt sama Stalini tsitaadiga, mis oli ära toodud artikli alguses: lugejale tuletatakse veel viimast korda meelde, et ka Stalini arvates on vene rahvas „kõige silmapaistvam rahvus kõigist Nõukogude Liidu koosseisu kuuluvatest rahvustest“ (Bernadski 1951: 169).

Muidugi, vene rahva ja kultuuri ülistav esiletõstmine oli sõjajärgsele stalinismiajastule ülimalt iseloomulik, vajadust õppida suurelt vene rahvalt rõhutati igal sammul. Siinkohal pole võimalik selle motiivi levikut lähemalt analüüsida, küll aga tasub peatuda veel ühel eriti stiilipuhtal näitel: professor V. Lebedevi¹⁰ artiklil 1945. aasta 7. oktoobri Postimehes, mis kannab uhket, taas Stalini väljendust kasutavat pealkirja „Suur vene rahvas – Nõukogude Liidu silmapaistvaim rahvus ja juhtiv jõud“. Artiklis on vene rahva erakordsed omadused kirjutist läbivaks teemaks: artikkel kirjeldab vene rahvast ennastsalgavalt mahajäänud rah-

---

10 Pangem tähele, et artikleid legitimeerib kirjutaja professoritiitel, samas ei märgita, kus nimelt professor tegutseb. Samamoodi ei kuulu märkimist vääriva informatsiooni hulka artiklite tõlkija – tõlge kui vahendus ja ülekanne teisest kultuuriruumist kustutatakse, samalaadsed artiklid otsekui sünnivad uuesti eri liiduvabariikides.

vaid aitamas, rõhutab kõigi nõukogude rahvaste tänulikkust ning pakub mitmekülgse loendi vene rahva silmapistvatest omadustest. Lebedev selgitab põhjalikult vene rahva kangelaslikkust Isamaasõjas ning kirjeldab vene inimest kui sünnipäraselt ja põhimiselt kõrgväärtuslikku, ta kõneleb sellest, kuidas vene rahva sangarlikud võitlused on tugevdanud „vene rahva väärtuslikke omadusi: vene inimesele omast julgust ja valmisolekut elu ohverdamiseks Kodumaa õnne eest, vastupidavust raskuste ületamisel teel sihile, mõtte julgust, revolutsioonilist hoogu“ (Lebedev 1945: 2). See tees kuulub rassistliku essentsialismi¹¹ valdkonda: vene rahvas tervikuna on loomuomastel julge, vastupidav, mõttejulge, hoogne. Samalaadne essentsialistlik rahvuskäsitlus kumas läbi ka Stalini toostist.

Lebedev kirjeldab vene rahva abi teistele rahvastele nii rahuajal, sõjaperioodil kui ka (etteulatavalt) sõjajärgses ülesehitustöös. Lisagem taas stiilinäite:

Rahuliku sotsialistliku ülesehitustöö aastatel andis vene rahvas suurt vennalikku abi kõigile Nõukogude Liidu rahvastele nende poliitilises, majanduslikus ja kultuurilises arenemises. Ta aitas kõigil teistel NSVL rahvastel ära võita sajanditepikkust viletsust ja mahajäänud olekut [---]. Vene rahvas aitas kõigil teistel NSVL rahvastel arendada oma kultuuri – vormilt rahvuslikku ja sisult sotsialistlikku. (Lebedev 1945: 2.)

Kõigi NSV Liidu rahvaste tänulikkuse teema on artikli teine allteema, mille juurde tulakse pidevalt tagasi, kaasates tsitaate kirjadest, kus Valgevene töölised ja Ukraina ülemnõukogu saadikud avaldavad oma piiritut tänutunnet. Artikkel lõpeb teadustusega: „Iga nõukogude kodanik on uhke oma suurele rahvale, kes Lenini-Stalini partei juhtimisel sammutab kõigi teiste NSVL rahvaste eesotsas“ (samas).

Neile, kes on teadlikud postkolonialistlike uuringute problemaatikast ja põhiteemadest, kõlab see kõik väga tuttavalt. Tegu on ammutuntud koloniaalse valgustusdiskursusega, millega saab edukalt õigustada koloniaalse võimumaatriksi kehtestamist ja uute territooriumide hõivamist. Briti kultuuri uurijaile tekib siin kohe paralleel Rudyard Kiplingi luuletusega „Valge mehe taak“ („White Man’s Burden“), kus Kipling kirjeldab „valge mehe“ (loe: koloniseerija) tohtuid ponnistusi ignorantsete pärismaalaste valgustamisel ja igakülgisel abistamisel:

Vea Valge Mehe taaka
käib sõda rahu eest,

---

11 Olgu siinkohal igaks juhuks ära toodud ka selgitus selle kohta, mis on essentsialism. Olen seda eelnevalt defineerinud järgmiselt: „Essentsialism on mõtteviis, mille järgi on asjadel, olenditel ja nähtustel varjatud tuum, tegelik põhiolemus. Essentsialist usub, et inimesel, või rahvusel, või kultuuril on mingi kindel loomus [---].“ (Annus 2016b.) Sealsamas selgitan ka, et essentsialistlikule positsioonile vastandub konstruktivistlik positsioon, mille järgi on kultuurilised erinevused tingitud mitte erinevustest inimloomuses, vaid ühiskondlikest arengutest ja kultuuris käibivatest väärtushinnangutest.

seks täitke Nälja neelu,
seks võitke haigused.
Kui teie töö ka valmib,
ränk töö, mis teiste jaoks,
siis hoidke, et laisk juhmus
te tööd ei põrmu taoks.
(Kipling 2003: 1.)

Koloniaalne valgustusdiskursus, mille üheks elemendiks on valgustaja loomulikustatud ülilus (ülilus, mida esitatakse enesestmõistetava ja vaieldamatuna) ja teiseks elemendiks allutusmissiooni esitamine mahajäänute abistamisena üllastel eesmärkidel, on üks koloniaalsete võimudeliste enim uuritud valdkondi.¹² Valgustusajastu levitas vabaduse- ja progressiideed, aga lõi ka uue ideoloogilise platvormi koloniaalseteks allutusteks – universaalsena tajutud valgustusajastu väärtussüsteeme oli vaja viia ka nendeni, kes veel „pimeduses” ja väärarvamuste küüsis vaevlesid.

19. sajandi kolonialistlik valgustusdiskursus sisaldab ühelt poolt eeldust, et paikne eluviis, tehnoloogiline areng ja kirjakultuur on enesestmõistetavalt ülimald nomaadlikust elulaadist ja suulisest kultuurist. Teiselt poolt, progresseeruv ülilus kantakse üle rassilisele tasandile: neid kultuure, kes seisavad sel eurotsentristlikult vaatepunktilt ülesehitatud arenguredeli ülemistel pulkadel, peetakse loomupäraselt kõrgemaks. Kuna aga selline maailmanägemine võetakse omaks kriitikavabalt, siis muutuvad valdavale osale koloniseerijatest mitte-euroopalikud kultuurid otsekui nähtamatuteks, kultuuri eripäradest vaadatakse mööda või siis suhtutakse neisse eurotsentristlikust perspektiivist, ülevalt alla vaadates. Suur osa sellisest ühiskondlike protsesside mõistmise mudelist on hoolimata sajanditepikkusest kriitikast ikka veel kasutuses – sestap on postkoloniaalne kriitika ikka veel äärmiselt ajakohane.

Nõukogude ajastu uurijate hulgas on populaarseks saanud NSV Liidu võimumehhanismide analüüsimine modernsuse laiemaal ideelisel maastikul, nähes sealseid protsesse dialoogis nn lääne modernsusega (David-Fox 2015; Davoliütè 2014; Hoffmann 2011; Hoffmann, Kotsonis 2000). Postkoloniaalsed uurijad lisavad sellesse dialoogi koloniaaldiskursuse ja koloniaalse võimumaatriksi (või vähemalt eesmärgi seda kehtestada) kui nõukogude modernsuse olulise koostisosa (Annus 2018, Kalnačs 2016b, Tlostanova 2012). Koloniaalsus ja modernsus on ühe ja sama mündi kaks poolt, nagu armastavad rõhutada mitmed uurijad (Mignolo 2011; Mignolo, Tlostanova 2008). Nõukogude valgustusdiskursus ehk sotskoloniaalne diskursus rajanes tüüpiliselt, ammu tuntud koloniaalsel diskursuse-

---

12 Mõned olulisemad käsitlused on näiteks Bhabha 1994, Mignolo 2011, Said 1978, Young 2001. Hea ülevaate annab Ania Loomba sissejuhatavas „Colonialism/Postcolonialism” (Loomba 1998).

muldile, mille kohaselt oli mahajäänute valgustamine oluline kultuuriline missioon. Missiooni algtingimuseks oli hierarhiline kultuurimudel, kus valgustaja seis valgustatust kõrgemal arenguastmel. Samavõrra oluline oli missioonitunne. Eesmärk oli teadagi healoomuline, sest kes kritiseeriks mahajääja järeleaitamist? Muidugi, spetsiifiliselt sotskoolonialistlik arusaamine sellest, mis on progressiivne, erines teatud määral 19. sajandi arusaamadest¹³ ning kujutas endast koloniaalse valgustusdiskursuse ja marksistlik-leninistliku maailmavaate sulamit: sotskoolonialismi diskursuse üheks põhialuseks oli arusaam, et ühiskonnakordade hierarhias järgneb kapitalismile kommunistlik (kapitalistlikust ühiskonnast „tsiviliseeritum“) ühiskond. Selles vaimus kirjutati näiteks 1937. aasta 10. veebruari Pravda juhtkirjas, et NSV Liidus on „ekspluateerivad klassid likvideeritud“ ja et „see fakt kuulub kahtlemata inimajaloo suurimate kordaminekute hulka“ (Pravda 1937: 1).

Nagu koloniaalvallutustele tüüpiline, ei antud Baltimaade elanikkonnale võimalust avaldada, kas nad jagasid või tunnustasid tsiviliseerijate arusaama sellest, mis on progress; stalinistlikus meedias võis avaldada ainult sotskoolonialismi reeglilikult kohaselt produtseeritud lausungeid. 1945. aastal polnud nõukogude ühiskonnamudeli ja vene rahva ülimum Baltimaades endastmõistetavalt selge, sestap siis oli vaja seda eriti valjuhäälselt kuulutada ja diskursiivselt kinnistada. Üks sotskoolonialismi paradoksidest seisnes sellest, et ülimum oli vaja pidevalt meelde tuletada ka vene rahvale endale, kes selles pidevalt kahtlema kipus: vene kultuuri ja Vene impeeriumi teisesuse diskursus – võrrelduna Lääne-Euroopa kultuuriruumiga – oli Venemaa moderniseerimiseid saatnud valgustusajastust saadik (Etkind 2011, Morozov 2015 jt). Seda teemat avatakse pikalt ka 1947. aasta ÜK(b)P Keskkomitee kinnises kirjas (vt siinse Methise erinumbri arhiivileiu rubriiki), kus kinnitatakse, et Tsaari-Venemaa valitsevad klassid „ei uskunud Vene rahva loovasse jõusse“ ning ka välismaa kapitalistid „toetasid ja juurutasid Vene rahva kultuurilise ja vaimse alaväärtuslikkuse ideoloogiat“:

[---] 18.–19. sajandil kaotas Vene aadel oma rahvusliku palge ja traditsioonid sedavõrd, et unustas vene keele ja kopeeris orjalikult kõike prantsusepärast. Hiljem asendus Venemaa valitsevate klasside prantsuse kommee ja prantsuse kultuuri kummardamine selja küürutamisega saksapärase ees.

Venemaa teadus oli alati kannatanud selle lõimitamise pärast välismaa ees.

Usu puudumine Vene teaduse jõusse tõi kaasa selle, et Vene õpetlaste teaduslikele avastustele ei pööratud tähelepanu, seetõttu omistati Vene teadlaste kõige suuremad avastused välismaalastele või siis viimased omistasid need kelmuse teel.¹⁴

---

13 Osaliselt olid eesmärgid sarnased, eriti Kesk-Aasias oli sotskoolonialismi oluliseks osaks modernse eluviisi kehtestamine (Michaels 2003, Northrop 2004).

14 Siinse ajakirjanumbri „Arhiivileid“, lk 181.

Üheks Stalini ja tema mõttekaaslaste püüdluseks oligi veenda mitte ainult teisi rahvaid, vaid ka vene rahvast ennast nende ülimuslikkuses. Aga nii nagu ei suudetud Baltimaades täielikult juurutada vene rahva ja kommunistliku maailmavaate ülimumust, nii ei suudetud vene kultuuriruumi täielikult „puhastada“ „lääne ees lömitamisest“, nagu sellist suhtumist nõukogulikus mahlakas argoos nimetati. Nagu kuuleme Tõnu Tannbergi põhjalikust kommentaarist ÜK(b)P KK 1947. aasta kinnisele kirjale arhiivileiu rubriigis, algas peale sõja lõppu mastaapne võitlus „lääne ees lömitamise“ ilmingutega.¹⁵

Läanelikkuse vastu võitlemise juurde kuulus pidev vene ülimuslikkuse meeldetuletamine. Samasugust retoorikat sisaldab ka ÜK(b)P Keskkomitee 1948. aasta 14. veebruari otsus „V. Muradeli ooperist „Suur sõprus““, mis algatas repressioonidelaaine muusikavaldkonnas: Vano Muradeli ooperi puudusteks nimetati peale disharmonilise helikeele ja vähese meloodilisuse ka seda, et helilooja ei kasuta rahvaviise ega juhindu maailma parimast, vene ooperitraditsioonist. Probleem oli ka „väärast“ ajalookäsitluses: „Ooperist tekib väär kujutus, justkui oleksid sellised Kaukaasia rahvad, nagu grusiinlased ja ossetiinid, elanud tol ajal [1918–1920. a] vaenus vene rahvaga“ (Sirp ja Vasar 1948).

Stalinistlik sotskolonialismi diskursus kubises paradoksidest, mõned neist olid tüüpiliselt koloniaalsed, teised jällegi konkreetsemalt nõukogulikud. Valgustusdiskursus tõstatab alati küsimuse selle edendajate siirusest: kindlasti oli neid, kes siiralt uskusid valgustusmissiooni, aga kui palju oli neid, kes Joseph Conradi romaanide legendaarse minajutustaja Marlow' kombel vaatasid kriitilise pilguga koloniaaldiskursuste ja kohapealsete praktikate vahelisse õövastavasse tühimikku? Baltimaade kontekstis teame sedagi, et avalikult kõneldi ka teist juttu: nimelt rõhutati, et Läänemere äärde jõudmine on geopoliitiliselt oluline nii NSV Liidu julgeolekule kui ka majanduslikule edenemisele. Need teemad olid avalikult arutlusel Nõukogude Venemaal; 1940. aasta 2. augusti Izvestija toob ära Molotovi selgituse Eesti, Läti ja Leedu vastuvõtmise kohta NSV Liitu: „Meie riigi jaoks on esmatähtis see, et Nõukogude Liidu piirid ulatuvad nüüd Läänemere äärde välja“ (Zubkova 2009: 72). Sellised arutelud kuulusid ka 1930. aastatel levima hakanud visiooni NSV Liidust kui Vene impeeriumi järglasest, mille eesmärkide hulka pidi kuuluma impeeriumi piiride taastamine (Zubok 2009: 19–20).

Teiselt poolt tuleks silmas pidada ka seda, et koloniaalsus oli vaid üks osa NSV Liidu võimudiskursusest; sinna kuulusid veel rahvaste võrdsuse ja vendluse teema, kommunismi-ehitus NLKP juhtimisel ja mitmed muud pidevalt teisenevad ja uuenevad allteemad. Samuti polnud NSV Liidu võimudiskursus ühtne, vaid sisaldas sisemisi vastuoksusi, peegeldas kää-

---

15 Siinkohal ei ole eesmärgiks süveneda detailselt sõjajärgsete ühiskondlike muutuste eri aspektidesse. Stalinismi-ajastu ja sulaaja poliitilistest protsessidest Eesti NSVs annavad hea ülevaate Tõnu Tannbergi toimetatud kogumikud (Tannberg 2007, 2015a, 2015b).

rimisi võimuladvikus, aga ka laiemat rahvusvahelist olukorda, sisaldas erisuguseid hoiakuid eri ääremaades ning oli muidugi pidevalt muutumas.

Sotskoloniaalne diskursus Baltimaades – aga ka laiemalt Ida-Euroopas – on postkolonialistlike uuringute kontekstis eriti huvitav selle suhtelise hilisuse tõttu. Nagu me hästi teame, püüti sotskoloniaalse diskursusega Baltimaades üle kirjutada eelnevalt rahvuslike institutsioonide ja traditsioonide kaudu kinnistunud kultuuriliste kujutelmade sfääri: eestlased, lätlased ja leedulased identifitseerusid eurooplusega ja pidasid tsivilisatsioonide hierarhias euroopalikku modernsust ihaldusväärsemaks nõukogulikust eluvaa- test. Rahvusluse arengus on vist paratamatu, et juba kehtestatud omariiklust hinnatakse kõrgemalt kui vägivaldset liitmist impeeriumiga; euroopluse–nõukogulikkuse hierarhiad said eestlaste kultuurilistes kujutelmades eriti kindlalt paika peale 1940–1941. aastal kogetud repressioone. Sestap siis tajus valdav osa elanikkonnast uue ühiskonnakorralduse ning uute ametlike väärtussüsteemide kehtestamist kultuurilise šoki või kokkupõrkena. Uus avalik diskursus vajas kohanemist ja „äraõppimist“. Järgnevate aastakümnete jooksul (eriti pärast Stalini surma) terav vastandus kohalike kultuuriliste kujutelmade sfääri ning ametlike sotskolonialismi diskursuste vahel hägustus, selle asemele tekkis rikkalikult diskursiivseid pooltoone, mille hulgast võis leida rahvusmeelset nõukogulikkust ja teadvustamatult nõukogulike sugemetega rahvuslust, aga ka veendunult antikoloniaalse hoiakuga rahvusdiskursust. Pooltoonide paljususest tekkis uus kindel dominant ehk alles 1980. aastate teisel poolel, mil valdavaks sai dekoloniaalne¹⁶ essentsialistlike alatoonidega rahvuslus.

NSV Liidu varasemad võimudiskursused

Ent tulgem tagasi valgustusdiskursuse ja vene rahva essentsialistliku esileseadmise juurde NSV Liidus. Et paremini mõista Eesti NSV algusaastate võimumehhanisme, tuleks olla teadlik ka varasematest suundumustest NSV Liidus. Eespool oli kõne all vene rahva kõrgemale seadmine teistest NSV Liidu rahvastest, ent „suure vene rahva“ diskursus ei olnud NSV Liidus pidevalt domineerival positsioonil. Lenin nägi ohtu tsaariaegses vene šovinismis ja püüdis sellest distantseeruda, mitmete Nõukogude Liitu kuuluvate mitte-vene kultuuride jaoks olid nõukogude võimu algusaastad enneolematu kultuurilise vabaduse ajajärk. Valerie Kivelsoni ja Ronald Suny sõnul oli „Nõukogude Liit esimene riik maailmas, mis oli formeeritud maa-aladest, mida defineeriti etniliste poliitiliste aladena“ (Kivelson, Suny 2017: 290). Mitmetele etnilistele gruppidele võimaldati ajaloos esmakordselt emakeelne

---

¹⁶ *Dekoloniaalne* on selgelt teadvustatud, aktiivselt koloniaalsituatsiooni vastu astuv võitlev hoiak – võrdluseks, *antikoloniaalne* on laiem termin, mis hõlmab ka organiseerimata, stiihilise, selge suunitlusetu protesti. Dekoloniaalset hoiakut markeerib tänapäeval näiteks rahvusvaheline grupp Decolonial Initiative (Dekoloniaalne Algatus), mis on aktiivselt ühiskonda muutva suunitlusega. Walter Mignolo ja Madina Tlostanova on grupi eesmärged korduvalt lahti seletanud (Mignolo 2011; Mignolo, Tlostanova 2008; Tlostanova 2017)

haridus, koostati tähestikke, paljud NSV Liidu rahvuskultuurid arenesid hoogsalt. Kohalikesse parteikomiteedesse püüti värvata kohalikku elanikkonda, Kasahstanis alustati maareformiga, mille tulemusel kaotas kohalik venekeelne elanikkond poole oma maavaldustest – näiteid bolševike *korenizatsija*-poliitikast ehk püüdlusest rahvuskultuure edendada leiab NSV Liidu algusaastatest küllaga (Kivelson, Suny 2017: 290–292).

Oleks siiski väär arvata, et Lenini eluajal puudusid NSV Liidu võimustrateegiates koloniaalsed kalduvused: kohe hakati rajama tsentraliseeritud majandussüsteemi, kus kohalikud huvid jäid tagaplaanile, koloniaalne valgustusdiskursus oli kasutusel kasvõi võitluses moslemite traditsioonilise elulaadi vastu ja nagu Ronald Suny rõhutab, on ka rahvusehitus tüüpiline koloniaalne tegevus (Suny 2006: 282). Nõukogude algusaegade ametliku retoorika järgi oli tsaaririik rahvaste vangla, kust nõukogude võim rahvad vabastas – samasugust retoorikat märkasime ka V. Lebedevi hilisemas, 1945. aasta artiklis. Kui Nõukogude Liidu algusaastate võimudiskursustes ka veel ei toodud esile vene rahva ja kultuuri ülimust, siis orientaliseeriv suhtumine ääremaadesse ning hierarhiseeriv valgustuslik ideoloogia olid juba kesksel kohal. Olen selles kontekstis väitnud, et NSV Liit kujunes impeeriumiks aegamööda, nõukogude võimu esimestel aastatel ei ole tegu väljakujunenud koloniaalimpeeriuga, küll aga saab rääkida koloniaalsetest tendentsidest (Annus 2018: 14).

Üsna peatselt hakkas ka ilmne, et ääremaade kultuuriline areng ning rahvusteadlikkuse kultiveerimine võib kaasa tuua soovimatuid tagajärgi, järk-järgult hakkas ääremaade rahvuslus paistma ohtliku ja halvasti hallatava jõuna. Peale Lenini surma hakkabki ametlik diskursus muutuma, rahvuslikku initsiatiivi hakatakse maha suruma. 1930. aastatel leiavad aset juba rahvuslikul pinnal toimuvad repressioonid: 1930. aastal alustati Kesk-Aasia puuvillakampaaniaga, kus keskuse poolt pealesurutud puuvillakvoodid survestasid kohalikke laiendama puuvillaistandusi muu põllumaa arvelt, nii et tagajärjeks oli katastroofiline toidu puudujääk. Terry Martin näeb selgelt pöördelisena 1932. aastat: siin on taustaks talupoegade kollektiviseerimise vastased ülestõusud, Ukrainale ning Põhja-Kaukaasiale (NSV Liidu kaks kõige olulisemat viljakasvatusregiooni) kehtestatud üle jõu käivad viljakvoodid ja kohaliku parteiladviku võitlus kvootide alandamise eest, mida Stalin tõlgendas vastuhakuna. Selle konflikti vältel arreteeriti ainuüksi Kubanis 16 000 talupoega, üle 60 000 Kubani kasaka deporteeriti, arreteeriti ka 5000 Kubani kommunistliku partei liiget ja 15 000 parteilast üle kogu Põhja-Kaukaasia, kümned kohalikud kommunistid mõisteti surma (Martin 2001: 293–302) – kokkuvõttes, kohalik kommunistlik partei „puhastati vaenulikust elemendist“. Põhja-Kaukaasia vilja rekvireerimise kriisi süüdlastena osutati ka Ukraina rahvuslaste halvale mõjule – ukraina talupojad põgenesid massiliselt näljahädas Ukrainast ja ujutasid üle naaberlaid, väidetavalt demoraliseerides kohalikke elanikke. 1932. aasta 15. detsembri salajane määrus vilja rekvireerimise kohta Ukrainas ja Põhja-Kaukaasias osutas viljakriisi süüdlastena Ukraina rahvusmeelsetele jõududele, järgnesid ulatuslikud repressioonid Ukraina NSVs. Terry Martini sõnul saidki just vilja rekvireerimistega seotud terrorilainest

alguse ulatuslikud muutused nõukogude rahvuspoliitikas (Martin 2001: 307). Viljakriis ja sellega seotud repressioonid leidsid aset ka Venemaal, ent väiksemas mastaabis kui Põhja-Kaukaasias, Ukrainas ja Valgevenes; terrorilaine ulatus ka Kesk-Aasia regioonidesse, kus teraviljakasvatus puudus.

1930. aastate keskpaiku saame kõnelda juba uuest mastaapsest, üksikute rahvusgruppide vastu suunatud repressioonide lainest – Ronald Suny ja Terry Martin nimetavad seda terrorilainet „valikuliseks rahvushävituse praktikaks“ (*the practice of selective nation destruction*) (Suny, Martin 2001: 15). 1937.–1938. aasta Suure Terrori viimastel kuudel olid sihikule peaaegu ainult mitte-vene rahvusgrupid, kusjuures peaaegu pool Terrori ligikaudu 680 000 ohvri hulgast olid sihikule võetud rahvusliku kuuluvuse tõttu. 1935–1938 deporteeriti NSV Liidu aladel elavad soomlased, eestlased, lätlased, leedulased, poolakad, sakslased, kurdid, hiinlased ja tatarlased; rahvusgruppide deporteerimine jätkus ka sõja ajal. Suny ja Martin väidavad ka, et Stalini surma ajaks piirdus peaaegu kogu nõukogude deporteeritute hulk nendega, kes olid deporteeritud rahvuslikel alustel (samas).¹⁷

Koloniaalse rahvushävitusega paralleelselt muutus ja arenes ka sotskoloniaalne diskursus. Suure vene rahva diskursus, mida jälgisime Teise maailmasõja järgses Eesti NSV meedias, hakkab märgatavaks muutuma 1930. aastate keskpaigast alates. Nii avaldas ajaleht Pravda 1937. aastal Puškini juubeli puhul juhtkirja „Vene rahva hiilgusest“ – ja Pravda juhtkirjad olid ametlike suundumuste kindlad edastajad, mida jälgiti hoolega (Platt, Brandenberger 2006: 214).¹⁸ Juhtkirjas esitati Puškini ajakohane tõlgendusemudel, kus Puškini ajaloolist rolli tõlgendati vene rahva suuruse diskursuse kaudu: „Puškin tõstis loomupäraselt rikka ja paindliku vene keele ennekuulmatusse kõrgusesse, lõi sellest maailma kõige väljendusrikkama keele“ ja „kogu progressiivne inimkond kummardub Puškini geeniuse ees“ (Pravda 1937: 1). Muidugi meenutati juhtkirjas ka Puškini suurelist tulevikuennustust, „Kuuldus minust levib üle kogu hiigla-Venemaa / ja minust kõneldakse selle kõigis keeltes“.¹⁹ Nagu Pravda kinnitas, Puškini „[u]nistused said tõeks“, Puškin on koha leidnud „kõikide NSVL rahvaste südameis“ (samas).

---

17 Siin on taustaks sõjaaegne vajadus sõdurite järele, mis oli kaasa toonud „usaldusväärsete“ vene rahvusest deporteeritute armeesse kutsumise.

18 Kevin Platti ja David Brandenbergeri kogumikus tuuakse ära ka Pravda juhtkirja tõlge inglise keelde.

19 Puškini tuntud luuleread „Слух обо мне пройдет по всей Руси великой, / И назовет меня всяк сущий в ней язык, / И гордый внук славян, и финн, и ныне дикий / Тунгус, и друг степей калмык“ on Betti Alveri eesti keelde tõlkinud: „Ning hiigla-Venemaa mind mainib ühtelugu, mu nime kuulda võib kord koduhõimu suus / küll slaavi lapselaps, küll soome rahvasugu, / kalmõkk ja tundrate tunguus.“ (Puškin 1972: 155). Siinkohal ei olnud Betti Alveri tõlget võimalik täielikult kasutada, aga minu tõlkes kasutatud väljend „hiigla-Venemaa“ kuulub muidugi Alverile.

Suure vene rahva diskursus tõuseb selgelt esiplaanile sõja-aastail. Sõjaaegne nõukogude meedia keskendus ennekõike vene kangelastegude esiletoomisele, keskseks sai sõjasündmuste tõlgendumudel, mille järgi sõjaaegne kangelaslikkus oli just vene võitlejate kangelaslikkus ning võit sõjas oli saavutatud tänu vene rahva loomumasele julgusele ja vastupidavusele (Brandenberger 2001) – nägime juba eespool, kuidas Lebedevi artikkel 1945. aasta Postimehes edastas sedasama sõja-aastail väljakujunenud diskursusetüüpi.

Sotskoolonialistlike diskursuste väljundid Eesti NSV kultuurisfääris

Keskvõimu sotskoolonialismi diskursus paljunes ääremaades edasi kohalikel tasanditel. Vene keelest tõlgitud lausungid vormiti ümber Eesti K(b)P ja teiste kohalike institutsioonide otsusteks, etteantud diskursusetüüpi hakati vormistama luuletusteks, novellideks ja romaanideks. Teise maailmasõja järgne ilukirjandus Eesti NSVs pidi sisuliselt kirjanduslikus vormis taastootma ametlikku poliitilist diskursust, kirjandust nähti kui vahendit uue maailmavaate kehtestamiseks, mis allus rangelt partei kontrollile, sotsialistlik realism kui ainus lubatud kunstiline meetod pidi olema täielikult allutatud sotsialistliku maailmavaate loomise eesmärgile (Dobrenko 2007: xii). Kuna honorarid olid head ja kirjanikustaatus ühiskonnas endiselt hinnatud, siis leidis küllaga autoreid, kes püüdsid selles politiseeritud sfääris kaasa lüüa.

Muidugi, leidis ka neid autoreid, kes uude süsteemi ei sobitunud – Venemaal ennekõike Anna Ahmatova ja Mihhail Zoštšenko, kelle loomingut lahati kriitiliselt 14. augustil 1946. aastal ÜK(b)P Keskkomitees; autoritele esitatud süüdistuste kokkuvõttes tehti avalikkusele teatavaks (kuri)kuulsas otsuses „Ajakirjadest Zvezda ja Leningrad“ (Sirp ja Vasar 1946). Eestis jäi sobimatuks autoriks teiste hulgas ka Ilmi Kolla, kelle poeetisaatust tutvustab käesolevas erinumbris Eve Annuki artikkel.

Annuk tutvustab mitmetasandilisi mehhanisme, mille abil „õigete“ tekstide tootmist ja selle kaudu ühiskonna ideelist kasvatust suunati. See süsteem oli mitmekihiline ja sisaldas kõige ülemises astmes vene keelest tõlgitud suunavaid artikleid ajakirjanduses ning kohalike kommunistlike parteide juhtimist keskvõimu poolt; nagu Tõnu Tannberg käesolevas Methise numbris osutab, oli sealjuures oluliseks mehhanismiks ka „kinnine kiri“, salajased kohalikule võimuladvikule saadetud juhised, millest laiem avalikkus polnud teadlik. Loomingulistest valdkondades sisaldas see kontrollimehhanism ka loomeliitides toimuvaid arutelusid valminud teoste üle (uue heliloomingu osas vt ka Kõlar 2010), ilukirjanduse valdkonnas töötasid selle masinavärgi osana ajakirjade, ajalehtede ja toimetuste toimetajad ning tsensuurimehhanism GLAVLIT, aga esmatasandil lisaks ka kirjanike liidu luule- ja proosakonsultandid – selles ametis töötasid Debora Vaarandi, Rudolf Sirge, Paul Kuusberg ja teised usaldusväärsed kirjanikud. Süsteemi osaks olid nii juhendamised kui repressioonid, 1950. ja 1951. aastal kirjanike liidust väljaheidatud autoreid ei avaldatud, Ilmi Kolla luuletusi ei avaldatud enam mõnda aega peale Vladimir Beekmani hävitava artikli ilmumist 1952. aastal.

Sealjuures kasutatakse autoritele saadetud kriitikas ka esteetilisi kategooriaid: nii lükkab ajaleht Pärnu Kommunist tagasi Ilmi Kolla luuletuse „Kongressi nimel“, kus luuletaja „vääratuste“ hulgas tuuakse välja ka „paraaditsev rahuolu“. Annuki artiklist ilmneb muuhulgas ka see, et stalinismiperioodil avaldatud luulet ei saa karmile ideoloogilisele kontrollile vaatamata võtta vaid etteantud mudelite tuima järgimisena; näiteks võimutruul Juhan Smuulil oli võimalik 1953. aasta luulekogus „Luuletused. Poemid“ avaldada Stalini-ülistuste kõrval ka humanistlikke, isikliku tooniga luuletusi nagu „Mälestusi isast“ ning ikkagi saada luulekogu eest Stalini preemia.

Sotskolonialistliku võimumaatriksi kehtestamise esimesse etappi – see algas juba 1940. aastal ja jätkus peale Saksa okupatsiooni lõppu – kuulus struktuursete muutuste läbiviimine ühiskonna põhimistes institutsioonides, sealhulgas pedagoogilistes ja akadeemilistes struktuurides. Keskvõimu ettekirjutuste kohaselt liideti ja lahutati asutusi, ülikoolides loodi uusi osakondi ja suleti vanu. Eesti folkloristika suundumused kajastavad üsna hästi ka üldiseid suundumusi eesti teaduses: Liina Saarlo artikkel siinses erinumbris pakub sissevaate eesti folkloristika kohandumistesse ja regilaulu uurimisvõimalustesse 1940. ja 1950. aastatel (kõrvale jättes Saksa okupatsiooni perioodi). Keskvõim restruktureeris teaduslikud asutused, aga surus peale ka uued töömeetodid ja -eesmärgid: nagu kuuleme, asendus senini üksi või kahekesi liikunud rahvaluulekogujate tegevus grupipõhise, eesmärgiks seati uue rahvaloomingu kogumine, mis peegeldaks kolhoosiehitust ja muutunud maaühiskonda. Kõnekas on sealjuures kogujate endi vaatenurk, mis on mingil määral säilinud kogumispäevikutes. Nii tsiteerib Saarlo Heldur Niidu 1950. aasta kogumispäevikut, kus viimane kirjutab laulik Tiit Kiigajaani surmaeelse loomingu kohta:

Kultuurharidusinstruktoriga sõnade kohaselt ei kõlbavat see nõukogude ühiskonda. Me ei lase end eksitada sellest asjatundmatust hinnangust ja Sinaida Saare käest õnnestub meil saada mõned küllaltki õnnestunud improvisatsioonide tekstid.²⁰

Siin näeme koloniaaldiskursuse ja kohalike rahvaluulekogujate varem väljakujunenud kujutelmade vahelist kokkupõrget, kus peale jääb viimane. Saarlo teatel oligi üsna tüüpiline, et ametlikele nõudmistele vaatamata koguti ka stalinismiperioodil edasi uuele võimule vastuvõetamatut tüüpilist eesti regilaulu, mis kajastas ennekõike noorte naiste ja tütarlaste maailma, kus olid esikohal armusuhted, laulurõõm, looduslühirika. Nii mõnelgi ekspeditsioonil oli kolhoosipärimuse kogumine vaid formaalseks raamistikuks, mille varjus oli kogujate peatähelepanu pööratud traditsioonilisele regilaulu kogumisele.

---

20 Käesolevas ajakirjanumbris, lk 36.

Huvitav on ka see, et Saarlo väitel võeti uus rahvaluule kogumise ekspeditsioonivorm üsna hästi vastu, rahvaluule kogumine omandas sellega teaduslikuma ilme ja muutus intensiivsemaks. Siin näeme tüüpilist modernsuse-koloniaalsuse sulamit: koloniaalne võimumaatriks ei tooda tingimata ainult kultuurilist tagasiminekut, koloniaaldiskursuse püstitatud eesmärgid on sageli „loetavad“ moderniseerumise paradigmas. Koloniaalsus ja modernsus on sama kultuurifenomeni kaks lahutatamatult kokkupõimunud aspekti, sestap siis pole keeruleine esitada koloniaalprojekti modernse valgustusprojektina, samuti on lihtne konkreetse kultuurinähtuse kirjeldamisel pöörata tähelepanu ainult ühele neist aspektidest. Võrreldavat muutust näeme rahvatantsu valdkonnas, kus Moskva poolt üle kogu NSV Liidu pealesurutud, Igor Moissejevi trupi väljakujundatud balleti-taustalise, täpsete ja sünkroniseeritud liikumistega lavalise tantsuviisi võtsid kohalikud (sealhulgas eesti tantsijad) omaks kui „kõrgema“ ja „ilusama“ tantsuvormi.²¹ Sellesarnast suhtumist võib tajuda ka Saarlo kirjelduses, kuidas vormiliselt teaduslikum rahvaluule kogumine tõstis selle tegevuse „imagoloogilist väärtust“: „Tegemist polnud enam üksnes „vananaiste lora“ jahtivate päevavarastega, vaid teaduslikuks analüüsiks materjali koguvate teadlastega“.²²

Heli Reimanni artikkel stalinismiaegsest eesti džässikultuurist võimaldab jälgida nõukoguliku koloniaalmaatriksi kehtestamist džässmuusika valdkonnas. Reimanni artikli põhjal saame džässi valdkonnas eristada 1946. ja 1948. aastat kui kahte pöördepunkti: 1946. aastast algas džässivastane kampaania, mida võib mõista kui ühte aspekti eelpool juba kirjeldatud sotskolonialismi diskursuse kehtestamisel Baltimaades: kohaliku kultuuri senine areng takerdus väljastpoolt pealesurutud, koloniaaltüüpi kultuurimudeli kehtestamise tõttu, kultuurisfäär korraldati ümber Moskva direktiivide kohaselt. Muusikavallas tähendas see muuhulgas, et Eesti Riikliku Filharmoonia džässorkestri kontserditurneede kavad kuulati läbi ja kohandati sobivaks Leningradis.

Ka Moskva võimudiskursustes toimuvad pärast sõda olulised muutused, keskvoimu sõjajärgseid väärtushinnanguid mõjutab suurel määral sõjajärgne suhete jahenemine lääneriikidega. Uut, läänevaenulikku kunsti- ja teadusdiskursust hakatakse juurutama 1946. aastast alates, džässi kritiseeritakse nüüd kui läänelikku kultuurinähtust, mis pole nõukogude kultuurile kohane. Džässi näide võimaldab hästi jälgida ka seda, et kultuuri senise arengu järsk läbilõikamine pole võimalik, eriti selliste olevikuliste kunstivormide puhul nagu tantsuks või kontserdil mängitav muusika: kes jõuaks kontrollida, kas tantsupeol ettemängitu vastab eelnevalt kinnitatud programmile?

21 Sille Kapper on seda fenomeni põhjalikult uurinud (Kapper 2011, 2016). Võrdleva perspektiivi pakub Annus 2018: 161–165.

22 Käesolevas ajakirjanumbris, lk 33.

1948. aastal teostatakse pööre ametlikus džässipoliitikas, sõna *džäss* kaob nõukogude kultuuri sõnavarast, džässiorkestrid nimetatakse ümber estraadiorkestriteks, riiklikes orkestrites muudetakse ka orkestrite kõlapilti, kaasatakse viiulid, repertuaari lisatakse vokaalmuusikat. Samal ajal ei kao džässmuusika kultuurist: amatöörorkestrid lisavad oma repertuaari mõne kohustusliku ballitantsu, aga põhirepertuaar jääb samaks, koolide tantupidudel domineerib džäss. „Me ei loobunud saksofonidest [---]. Me ei muutnud ka oma repertuaari – mängisime muusikat, mida armastasime. Jah, meie kavasid tsenseeriti, aga me mängisime ikkagi muusikat, mida ise tahtsime,“ kinnitab muusik Vello Jõesaar.²³ Sealjuures on džässifännidel tüüpiliseks muusika õppimise viisiks lääne raadiojaamade kuulamine, muusika meeldejätmine ja imiteerimine; nootide asemel olid amatöörorkestrantidel märkmikud palade pealkirjade, helistike ja harmooniatega. See on üks sotskolonialistliku olukorra enim esiletoodud paradokse: kuna kultuurilistes hierarhiates on kõrgeimal astmel lääne kultuurinähtused, siis jäljendatakse läänelikkust ning kui võimalik, siis püütakse vältida koloniaaldiskursuse propageeritud kultuurimudeleid. Paraku said sellised vältimisstrateegiad olla edukad ainult teatud valdkondades – trükis ilmunud luuletustele ja romaanidele avanes niisugust mänguruumi alles stalinismiajastu lõppedes.

Pärast stalinismi

Stalinismiajastu sotskoloniaalsed jõujooned on selgelt nähtavad – pole kahtlust, et Moskva keskvõim juhtis ja suunas sõjajärgsete aastate ühiskondlikke ja kultuurilisi arenguid Eesti NSVs. Ent teada-tuntud on ka Stalini surmajärgsed muutused NSV Liidus ning otsustusvõime märgatav suurenemine liiduvabariikides – tõsi, mõne vabama aasta järel leidis aset uus suunamuutus ja keskvõimu järelevalve impeeriumi ääremaade üle tugevnes taas. Siinkohal tasub osutada, et Baltimaades ei õnnestunud NSV Liidu keskvõimul kunagi sotskoloniaalsituatsiooni täielikult kehtestada (kuivõrd see üldse kusagil võimalik on, on ise küsimus – ka Briti India kaugemates küldes oli Briti koloniaalvõimu „kohalolek“ vaevalt tuntav) – selle vastu töötas vabariigiaegse materiaalse baasi ja elukogemuse visuaalselt ja ideoloogiliselt selgelt tuntav kohalolek Nõukogude Eestis. Nii võiks pigem kinnitada, et just Hruštšovi-aegne massiivne ehitusprogramm ja selle tulemusel kardinaalselt muutunud inimeste elukeskkond oli mõjusaim viis uut sotskoloniaalset ühiskonnakorraldust massidesse viia.

Ei tohiks ka unustada, et võrreldes ühiskonna mastaapse reorganiseerimisega Stalini ajal olid sulaperioodi muutused võrreldamatult väiksema kaaluga. Sotskoloniaalse ühiskonna põhialused jäi sula ajal muutumata: säilis kommunistliku partei diktatuur, valimised oli endiselt rituaalne farss, mitte rahva tahte avaldus. Eesti NSV parteiorganisatsioonid pidid

---

23 Käesolevas ajakirjanumbris, lk 65–66.

endiselt järgima üleliidulise partei määruseid ja juhiseid – kui kohapealne initsiatiiv kippus keskvoimu seatud võimalikkuse piiridest väljuma, siis vahetati välja kohapealsed juhid ja mõneastasele vabamale perioodile järgnes tugevama järelevalvega ajajärk. Eesti eri astmete juhid pidid pidevalt saalima Moskva vahet, tsensuur ja KGB tegutsesid endiselt, plaanid – kirjastuse, filmitööstuse, ehituse jt valdkondades – kinnitati endiselt impeeriumi keskastutustes, muutused eesti kultuuriväljal olid endiselt tihedas seoses muutustega keskuses. Sotskolonialismi maatriksi suhtes tundlik kultuuriuurimus pöörabki tähelepanu just nimelt sellele, kuidas olid kohalikud suundumused lahutatult seotud protsessidega impeeriumi keskmes. Koloniaalsituatsioon muidugi pärsib ääremaade arengut, samal ajal on koloniaalsete valgustusideede tuumaks just nimelt ääremaade arengu ärgitamine niivõrd, kuivõrd see mahub keskuse poolt etteantud võimalikkuse piiridesse. Sotskolonialism kui hiliskolonialismi ajajärgu sünnitis avaldab sealjuures eriti selgelt koloniaalsituatsiooni sisemist absurdi: kõigepealt lõigatakse läbi alistatud ühiskonna senine arengutee, seejärel hakatakse ärgitama keskuses progressiivseks peetud protsesse, mis osaliselt taastavad järjepidevuse koloniaalsituatsioonile eelnenud kultuurilise arenguga. Rõhutagem veel kord, koloniaalsituatsioon ei välista ühiskondlikku progressi, vaid soodustab seda teatud määral, teatud suunas ja teatud tingimustel, niivõrd, kuivõrd sealjuures ei väljuta koloniaalse kontrolli alt. Moderniseerimisprotsessid koloniaalimpeeriumis väljuvad aga paratamatult varem või hiljem keskuse kontrolli alt.

Johanna Rossi ja Kädi Talvoja hilisnõukogude perioodi kirjandust ja kunsti käsitlevad artiklid pakuvad sissevaate just nimelt ääremaade moderniseerimisprotsesside seostele keskuses toimivate protsessidega. Johanna Rossi sõnusi tähendab eesti kirjanduse käsitlemine sotskolonialismi perspektiivist eesti kirjanduse vaatlust laiemal tasandil, mis seostab eesti kultuuri suundumused üleliiduliste, Moskvast alguse saanud arengutega. Sellest perspektiivist ilmneb, et eesti olmeromaanina tuntud kirjandusliku nähtuse algimpulsid ulatuvad sotsioloogia kui distsipliini rehabiliteerimiseni Moskvast: sotsioloogilised uuringud viisid vastavateemaliste diskussioonideni keskajakirjanduses, need jõudsid väikese inertsiga ka Eesti ajakirjandusse, ajakirjanduses kirglikult läbiarutatud teemad omakorda mõjutasid kirjanduslikke suundumusi. Selle mudeli võimalikel kritiseerijatel võtab relvad käest Johanna Rossi osutus, et olmeromaanide tegelased osutavad lausa otsesõnu meedias toimunud diskussioonidele: „Sa oled nagu ajast ja arust. Nagu polekski Naani lugenud,“ tõgatakse ühe olmeromaani peategelast.²⁴

Samas võtmes saame lugeda ka Kädi Talvoja käsitlust Hruštšovi ajajärgul toimunud muutustest eesti kunstis ning kunsti rahvuslikkuse diskursuses. Talvoja osutab kõigepealt, kuidas rahvuslikkust määratleti Hruštšovi-ajastu meedias nõukogulikult

---

²⁴ Käesolevas ajakirjanumbris, lk 126.

vaatepunktilt: Moskva uue suuna kohaselt muutus „rahvuslikkus“ kunsti hindamise kategooriaks, mille sisu võis varieeruda vägagi laialt skaalal. Taas näeme, et muutused ääremaades said alguse keskusest: kunsti stalinismijärgne ümberhindamine Eesti NSVs sai hoogu peale Moskva ärgituse, 1955. aastal Eesti NSV Kunstnike Liidu 8. kongressil tuleb jutuks Moskva kriitika Eestis toimuvate ümberhindamisprotsesside loiduse arvel, NLKP 20. kongressi otsused 1956. aasta veebruarist viivad pikemate mõttevahetusteni ääremaade ajakirjanduses. Moskva uut kurssi arvestatakse tööde valikul 1956. aasta eesti kunsti näitusele Moskvast, ning Moskva heakskiit annab võimaluse ka Eestis uusi väärtushinnanguid kehtestada. Näeme, kuidas tüüpilise koloniaalmudeli kohaselt mõjutavad keskuse uued suundumused teatud intervalliga ka ääremaade ühiskonda. Olukorra iroonia seisneb teadagi selles, et keskuse „uued suundumused“ võimaldavad ettevaatlikult ja osaliselt rehabiliteerida nõukogude-eelset kunstikaanonit, mis kümme aastat tagasi keskuse direktiivide kohaselt oli hukka mõistatud.

Ideoloogiad ja materiaalsused

Eelnevad mõttekäigud on peaaegselt keskendunud sotskolonialistlike diskursuste genealoogiale ja sisemisele loogikale. Ent diskursused – kõnelused, kirjutused, ringluses olevad ideed – ei loo veel ühiskonda; sotskolonialistlik võimumaatriks tekib diskursuste ja praktikate ühenduses ning rakendub nii ideeliste, emotsionaalsete kui materiaalsete väljundite kaudu; ideede kõrval on ilmoluline ka relvastatud armee, NKVD, materiaalne kultuur punalippudest ja rinnale kinnitatud tähekestest kuni tööliste paleede ja kultuurikeskusteni, tundmatule sõdurile pühendatud ausammasteni ja uut võimudiskursust kinnistavate muuseumideni.²⁵

Inimliku argikogemuse seisukohalt segunevad võimudiskursused kultuuriliste kujutlemade sfääriga, mis loob kogukondlikke identiteete nii rahvuslikul kui ka kitsamal – perekondlikul, sõpruskondlikul, kollegiaalsel tasandil. Kultuurilised kujutelmad omakorda nii peegeldavad ja tõlgendavad argist materiaalsust ning uut elukogemust, selle igapäevases lõimumises lõhnadega, maitsetega, pindade krobelisusega, värvide kirkusega, mitmesuguste häälte seguga, meeleolude, tujude, suhtumiste, tunnetega... Seda kaootilist, pide-

---

25 Nõukogude võimu kehtestamise strateegiaid on Eesti ajaloolased uurinud üsna põhjalikult. Neis töodes kasutatakse tavaliselt sovetiseerimise katustermi. Postkoloniaalsete uuringute perspektiivist on tegemist tänuväärsete ja huvitavate uuringutega, mingil juhul ei peaks arvama, et sovetiseerimise mõiste oleks vastuolus postkoloniaalsete uuringute raamistikuga. Postkoloniaalne perspektiiv vaid muudab mõnevõrra rõhuasetust, eesmärgiks on osutada muuhulgas ka keskuse ja ääremaade olukorra erinevusele. See perspektiiv on eriti oluline laiemas, võrdlevas perspektiivis – loomulikult teame me siin Eestis kõik, et Baltimaades toimusid mitmed protsessid teistmoodi kui Venemaal. Paraku kiputakse rahvusvahelises nõukogude-uuringutes selliseid „pisisasju“ kergesti ära unustama, väga levinud on uurimused, kus Vene NSFV materjalide põhjal kirjeldatakse „nõukogude“ kogemust.

valt ümberkehastuvat segu – elusensooriumi selle argisuses – mõjutavad tuhanded pisiasjad, aga seda määratlevad ja piiravad olulisel määral ka ametlikud diskursused. Küsimus on siin selles, millisel määral suudab võimudiskursus ümber kujundada inimeste tajumaailma. Siit võiks avaneda terve uus sotskoloniaalse ühiskonna uuringute suund, mida senised nõukogude argisfääri uurimused riivavad vaid põgusalt.²⁶ Siinses erinumbris püüab Margus Vihalem Jacques Rancière'i poliitilise filosoofia abiga sellist käsitusviisi rakendada, analüüsides nõukogude ühismajandit kui spetsiifilist tajumaailma. Kuidas mõelda stalinismiaegsest kolhoosist kui ruumist viisil, mis avaldaks seda, „mida tähendas selles ruumis elada, mõelda ja tegutseda“?²⁷ Kas uuel režiimil õnnestus kehtestada uut maailmatajumise viisi, mis ulatus diskursiivsetest väljadest argiaskeldusteni ja inimeste igapäevase aegruumi tajumise viisideni? Jacques Rancière on osutanud sellisele taotlusele Tziga Vertovi 1920. aastate filmiloomingus (Rancière 2013: 225–243), tööpoolest saab osutada niisugustele püüdlustele filmis, kunstis ja ilukirjanduses,²⁸ aga ka avalikes võimudiskursustes; keerulisem on teha järeldusi elusensooriumi ja selle kogemise viiside kohta elatud elude ja elukogemuste paljususes. Margus Vihalemi artikkel avab siin uue võimaliku uurimissuuna; sotskolonialismi diskursuste suhe argisensooriumiga on valdkond, millega põhjalikum tegelemine – elulookirjutuse ja ehk ka kirjanduslike peegelduste kaasabil – võiks viia väga huvitavate uurimusteni.

Sõjajärgset perioodi, mil mitmetes valdkondades valitses veel „eestiaegne“ õhustik, on vahel nimetatud järel-eesti ajaks. Ehk võiks püstitada ka julgema teesi: järel-eesti aeg ei lõppenud Eesti NSV kümnendite vältel päriselt kunagi. See elas edasi vanaema õunakoti sees maal, sõjaeelsete ajakirjade virnas pööningul, see võis säilida üsna avalikult sõjaeelse intelligentsi kodudes ning varjatumalt jõuda ka avalikku kultuurisfääri. Stalinistlikku sotskolonialistlikku olukorda oli kultuuriliste kujutelmade sfääris lihtne hukka mõista kui repressiivset, samuti soosis uue ühiskonna äärmine vaesus „eestiaegse“ jätkumist inimeste rõivastuses ja kodustes materiaalsetes objektides. Hruštšovi sula tõi siin muutuse, kus oli olulisel kohal nõukogulikkuse ühtimine laiemate moderniseerumisprotsessidega: uus – olgu see siis küberneetika, disaini, maalikunsti või muusika vallas – sai huvitavaks, ja „eestiaegne“ sensorium taandus uue rõivamoe, uue elamuehituse, uue luule, uute sotsiaalsete probleemide, aga ka kosmosevaimustuse ja Aatomiku avastuste ees. Sellele vaatamata ei

---

26 Nõukogude argielu käsitlevaid uurimusi on palju, siis võib eraldi suundadena välja tuua laiemapõhjalised eluolu uurimused (Boym 1994; Chatterjee jt 2014; Crowley, Reid 2002; Eaton 2004; Fitzpatrick 1999 jt) ja omaeluloolisel materjalil põhinevad uurimused (Bertaux jt 2004, Paperno 2011, Passerini 2017). Nõukogude sensoriumi uurimust siiski kumbki uurijaskond endale eesmärgiks ei sea.

27 Käesolevas ajakirjanumbris, lk 103.

28 Leedu kirjandusuurimuses on heaks näiteks Rasa Balockaite uurimistöö (Balockaite 2016).

saanud sotskolonialistlik diskursus Eesti NSVs kunagi diskursiivseks normaalparadigmaks, mis oleks täielikult ühinenud kohalike kultuuriliste kujutelmade sfääriga ning millesse oleks sestap suhtunud kriitikavabalt, sellisel viisil, nagu 1980. aastate teisel poolel muutus ajastu normaalparadigmaks dekoloniaalne rahvuslus. Eesti NSV ühiskond oli, nagu kõik modernised ühiskonnad, diskursiivne segu, kus leiduvas häälte paljususes võib küll eristada aeg-ajalt esilekerkivaid diskursiivseid dominante, aga mille diskursuste, praktikate ja meelelise maailma ühenduste paljususest suudab üks artiklikogumik hõlmata vaid kaduvvähkse osa.

Kirjandus

Sirp ja Vasar 1946 = Ajakirjadest „Zvezda“ ja „Leningrad“. ÜK(b)P KK otsusest 14. augustist 1946. a. – Sirp ja Vasar, nr 34 (139), 25.08.1946.

Albrecht, Monika (ed.) [ilmumas]. Postcolonialism and Its New Discontents. London and New York: Routledge.

Annus, Epp 2016a. Armastusest: tõerežiimid, kultuurilised kujutelmad ja kehaline ilmakogemus. – Methis. *Studia humaniora Estonica*. Võrdleva kirjandusteaduse erinumber, koost, toim L. Lukas, L. Kurvet-Käosaar, nr 17–18, lk 124–139. – DOI: 10.7592/methis.v14i17/18.13216.

Annus, Epp 2016b. Dialogitusest. – Sirp, 15.01.

Annus, Epp 2018. Soviet Postcolonial Studies: A View from the Western Borderlands. London and New York: Routledge.

Balockaite, Rasa 2016. Bourgeoisie as Internal Orient in the Soviet Lithuanian Literature: Roses Are Red by A. Bieliauskas, 1959. – *Journal of Baltic Studies*, Vol. 47, No. 1, pp. 77–91. – DOI: 10.1080/01629778.2015.1103510.

Bernadski, V. 1951. Vene kultuuri küsimused NSV Liidu ajaloo koolikursuses. – *Nõukogude Kool*, nr 3, lk 159–168.

Bertaux, Daniel, Paul Thompson, Anna Rotkirch 2004. On Living through Soviet Russia. London and New York: Routledge. – DOI: 10.4324/9780203410790.

Bhabha, Homi K. 1994. The Location of Culture. London and New York: Routledge.

Boym, Svetlana 1994. Common Places: Mythologies of Everyday Life in Russia. Cambridge, MA; London: Harvard University Press.

Brandenberger, David 2001. '... It Is Imperative to Advance Russian Nationalism as the First Priority': Debates within the Stalinist Ideological Establishment, 1941–1945. – *A State of Nations: Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin: Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin*. Ed. R. G. Suny, T. Martin. Oxford: Oxford University Press, pp. 275–299.

Chatterjee, Choi, David L. Ransel, Mary Cavender, Karen Petrone (eds.) 2014. *Everyday Life in Russia Past and Present*. Bloomington: Indiana University Press.

Crowley, David, Susan E. Reid (eds.) 2002. *Socialist Spaces: Sites of Everyday Life in the Eastern Bloc*. Oxford and New York: Berg.

David-Fox, Michael 2015. *Crossing Borders: Modernity, Ideology, and Culture in Soviet Russia*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. – DOI: 10.2307/j.ctt155jp44.

- Davoliūtė, Violeta** 2014. *The Making and Breaking of Soviet Lithuania: Memory and Modernity in the Wake of War*. London and New York: Routledge. – DOI: 10.4324/9781315882628.
- Dobrenko, Evgenii** 2007. *Political Economy of Socialist Realism*. New Haven: Yale University Press.
- Eaton, Katherine Bliss** 2004. *Daily Life in the Soviet Union*. Westport: Greenwood Press.
- Etkind, Alexander** 2011. *Internal Colonization: Russia's Imperial Experience*. Cambridge: Polity Press.
- Fitzpatrick, Sheila** 1999. *Everyday Stalinism: Ordinary Life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930s*. New York: Oxford University Press.
- Göttsche, Dirk, Axel Dunker, Gabriele Dürbeck** (eds.) 2017. *Handbuch Postkolonialismus Und Literatur*. Stuttgart, Weimar: J. B. Metzler. – DOI: 10.1007/978-3-476-05386-2.
- Hoffmann, David Lloyd** 2011. *Cultivating the Masses: Modern State Practices and Soviet Socialism, 1914–1939*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Hoffmann, David Lloyd, Yanni Kotsonis** (eds.) 2000. *Russian Modernity: Politics, Knowledge, Practices*. London: Macmillan Press.
- Kalnačs, Benedikts** 2016a. *20th Century Baltic Drama: Postcolonial Narratives, Decolonial Options*. Bielefeld: Aisthesis.
- Kalnačs, Benedikts** 2016b. *Comparing Colonial Differences: Baltic Literary Cultures as Agencies of Europe's Internal Others*. – *Journal of Baltic Studies*, Vol. 47, No. 1, pp. 15–30. – DOI: 10.1080/01629778.2015.1103514.
- Kapper, Sille** 2011. *Pärimus ja jäliendus. Postkolonialistlik katse mõista rahvatantsu olukorda Eesti NSV-s ja pärast seda*. – *Methis. Studia humaniora Estonica*. Nõukogude aja erinumber, koost S. Olesk, T. Saluvere, nr 7, lk 122–135. – DOI: 10.7592/methis.v5i7.541.
- Kapper, Sille** 2016. *Post-Colonial Folk Dancing: Reflections on the Impact of Stage Folk Dance Style on Traditional Folk Dance Variation in Soviet and Post-Soviet Estonia*. – *Journal of Baltic Studies*, Vol. 47, No. 1, pp. 93–111. – DOI: 10.1080/01629778.2015.1103515.
- Kipling, Rudyard** 2003. *Valge mehe taak*. *Tlk P. Ilmet*. – *Vikerkaar*, nr 4–5, lk 1–3.
- Kivelson, Valerie A., Ronald Grigor Suny** 2017. *Russia's Empires*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Kõlar, Anu** 2010. *Cyrillus Kreek ja Eesti muusikaelu. Väitekiri muusikaajaloos*. Tallinn: Eesti Muusika- ja Teatriakadeemia.
- Lebedev, V.** 1945. *Suur Vene rahvas – Nõukogude Liidu silmapaistvaim rahvus ja juhtiv jõud*. – *Postimees*, nr 235, 7.10.
- Loomba, Ania** 1998. *Colonialism/Postcolonialism*. London, New York: Routledge. – DOI: 10.4324/9780203194911.
- Martin, Terry** 2001. *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Michaels, Paula** 2003. *Curative Powers: Medicine and Empire in Stalin's Central Asia*. Pittsburgh: University of Pittsburgh Press. – DOI: 10.2307/j.ctt5vkh97.
- Mignolo, Walter** 2011. *The Darker Side of Western Modernity: Global Futures, Decolonial Options*. Durham: Duke University Press. – DOI: 10.1215/9780822394501.

- Mignolo, Walter D., Madina Tlostanova** 2008. The Logic of Coloniality and the Limits of Postcoloniality. – The Postcolonial and the Global. Ed R. Krishnaswamy. J. C. Hawley. Minneapolis; London: University of Minnesota Press, pp. 109–123.
- Morozov, Viatcheslav** 2015. Russia's Postcolonial Identity: A Subaltern Empire in a Eurocentric World. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Northrop, Douglas** 2004. Veiled Empire: Gender and Power in Stalinist Central Asia. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Paperno, Irina** 2011. Stories of the Soviet Experience: Memoirs, Diaries, Dreams. Ithaca, N.Y.: Cornell University Press.
- Passerini, Luisa** 2017. Memory and Totalitarianism. London and New York: Routledge. – DOI: 10.4324/9780203785775.
- Platt, Kevin M. F., David Brandenberger** 2006. Editorial Eulogy of A. S. Pushkin. – Epic Revisionism: Russian History and Literature as Stalinist Propaganda. Ed. K. M. F. Platt, D. Brandenberger. Madison: University of Wisconsin Press, pp. 214–219.
- Puškin, Aleksander S.** 1972. Luuletused. Poemid. Tallinn: Eesti Raamat.
- Rancière, Jacques** 2013. Aisthesis: Scenes from the Aesthetic Regime of Art. London and New York: Verso.
- Said, Edward W.** 1978. Orientalism: Western Conceptions of the Orient. New York: Pantheon.
- Šandru, Cristina, Dorota Kołodziejczyk** (eds.) 2016. Postcolonial Perspectives on Postcommunism in Central and Eastern Europe. London and New York: Routledge.
- Sarapik, Virve** 2015. How to Write Soviet Estonian Art History: Three Attempts, from Stalinism through the Khrushchev Thaw and Beyond. – Kunstiteaduslikke Uurimusi, nr 24 (3/4), lk 150–172.
- Schorkowitz, Dittmar, John Chavez, Ingo Schröder** (eds.) [ilmumas]. Between Empire and Nation: The Shifting Forms of Continental Colonialism. London and New York: Palgrave Macmillan.
- Pravda 1937 = Слава руссково народа. – Правда, 10.02.1937.
- Smola, Klavdiia, Dirk Uffelmann** 2016. Postcolonial Slavic Literatures after Communism. Frankfurt am Main: Peter Lang. – DOI: 10.3726/978-3-653-06149-9.
- Stalin, Jossif** 1946. Seltsimees J. V. Stalini sõnavõtt Kremli Punaarmee väejuhtide auks korraldatud vastuvõtul 24. mail 1945. – Nõukogude Liidu Suurest Isamaasõjast. Viies väljaanne. Tallinn: Poliitiline Kirjandus, lk 158–159.
- Suny, Ronald Grigor** 2006. Nationalism, Nation Making, & the Postcolonial States of Asia, Africa, & Eurasia. – After Independence: Making and Protecting the Nation in Postcolonial and Postcommunist States. Ed. L. W. Barrington. Ann Arbor: The University of Michigan Press, pp. 279–296.
- Suny, Ronald Grigor, Terry Martin** 2001. Introduction. – A State of Nations: Empire and Nation-Making in the Age of Lenin and Stalin. Ed. R. G. Suny, T. Martin. Oxford: Oxford University Press, pp. 3–20.
- Zubkova, Elena** 2009. Baltimaad ja Kreml 1940–1953. Tallinn: Varrak.

Zubok, Vladislav M. 2009. *A Failed Empire: The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*. Chapel Hill: The University of North Carolina Press.

Tannberg, Tõnu 2015a. *Behind the Iron Curtain: Soviet Estonia in the Era of the Cold War*. Bern, Switzerland: Peter Lang. – DOI: 10.3726/978-3-653-06082-9.

Tannberg, Tõnu (toim) 2015b. Nõukogude Eesti külma sõja ajastul. *Eesti Ajalooarhiivi Toimetised = Acta et Commentationes Archivi Historici Estoniae* 23 (30). Tartu: Eesti Ajalooarhiiv.

Tannberg, Tõnu (koost) 2007. Eesti NSV aastatel 1940–1953: Sovetiseerimise mehhanismid ja tagajärjed Nõukogude Liidu ja Ida-Euroopa arengute kontekstis. *Eesti Ajalooarhiivi Toimetised* (508). Tartu: Eesti Ajalooarhiiv.

Tlostanova, Madina 2012. Postsocialist ≠ Postcolonial? On Post-Soviet Imaginary and Global Coloniality. – *Journal of Postcolonial Writing*, Vol. 48, No. 2, pp. 130–142. – DOI: 10.1080/17449855.2012.658244.

Tlostanova, Madina 2017. *Postcolonialism and Postsocialism in Fiction and Art: Resistance and Re-Existence*. Cham: Springer. – DOI: 10.1007/978-3-319-48445-7.

Tlostanova, Madina 2018. *What Does It Mean to Be Post-Soviet?: Decolonial Art from the Ruins of the Soviet Empire*. Durham and London: Duke University Press.

Postimees 1945 = Vastuvõtt Kremli Punaarmee väejuhtide auks 1945. *Postimees*, nr 122, 29.05.1945, lk 1.

Sirp ja Vasar 1948 = V. Muradeli ooperist „Suur sõprus“. ÜK(b)P Keskkomitee otsus 10. veebruarist 1948. – *Sirp ja Vasar*, nr 7 (216), 14.02.1948.

Young, Robert 2001. *Post-Colonialism: An Historical Introduction*. Oxford: Blackwell.

Epp Annus – PhD eesti kirjanduse alal (2002). Eesti Kirjandusmuuseumi vanemteadur. Uurimissuunad: eesti kahekümneenda sajandi kirjandus ja kultuur, sotskolonialismi uurin-
gud, argielu fenomenoloogia.
E-post: epp.annus[at]gmail.com